

«ЗЕЛЕНА КІМНАТА» ЯК ЕФЕКТИВНА ФОРМА РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЩО ПОТЕРПІЛИ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

МАЛИНОВСЬКА Тетяна Миколаївна - кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх справ

<https://orcid.org/0000-0002-7713-7617>

УДК 343.9:343.226(477)

DOI 10.32782/EP.2021.3.15

Забезпечення найкраще інтересів дитини як пріоритетна засада формування та здійснення дружнього до дитини правосуддя регламентується як міжнародними стандартами, так і законодавчими та нормативно-правовими актами України.

Україна як член Ради Європи взяла на себе зобов'язання у сфері імплементації стандартів щодо захисту дітей – жертв насильства або свідків злочинів. Надзвичайно актуальним та одним із провідних напрямів державної політики є питання реформ у галузі безпеки та захисту прав дітей, забезпечення їх найкращих інтересів, впровадження інноваційних методик превентивної роботи. Утім доводиться констатувати, що законодавчий процес не відповідає суспільним очікуванням, щодо збалансованого та системного реформування законодавства України. З метою приведення роботи поліцейських до міжнародних стандартів у сфері ювенальної юстиції та удосконалення системи досудового розслідування у справах за участю дітей виникла необхідність у забезпеченні єдиного підходу до допиту дітей з використанням методики «зелена кімната».

Метою статті є аналіз чинного кримінального процесуального законодавства в частині допиту постраждалих дітей. Акцентувати увагу на масштабність випадків сексуального насильства й іншої агресивної поведінки щодо дітей і на необхідність удосконалення процесуальних прогалин у чинному законодавстві.

Ключові слова: сексуальне насильство, дитина, потерпілий, свідок, захист, «зелена кімната».

Постановка проблеми

Посилення європейської інтеграції України потребує втілення у правоохоронну практику визнаних світовим товариством стандартів захисту прав і свобод людини. Передусім, це стосується дітей, які внаслідок психологічної, соціальної та особистісної незрілості, залежності від дорослих, недостатнього життєвого досвіду та багатьох інших чинників найменше захищені від небезпек, зокрема, виявів сексуального насильства, сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації.

Стан дослідження проблеми

Наукове опрацювання проблем захисту прав дитини проводилось ученими різних галузей права. Значний внесок у дослідження теоретико-правових аспектів процесу становлення, розвитку та функціонування прав дитини здійснили українські науковці: О.М. Бандурка, І.О. Бандурка, К.Б. Левченко, Т.І. Мальована, Н.Е. Мілорадова, І.ПОсипенко, Н.М. Опольська, С.П. Коталейчук, Н.М. Крестовська, С.В. Несинова, С.А. Саблук та ін.

Дотримання прав дітей із різним процесуальним статусом (потерпілий, свідок, підозрюваний) розглядали вчені Ю.І. Азаров, М.О. Амонс, І.П. Богаденко,

В.В. Бурлака, О.П. Заворіна, Н.В. Іванчук, І.І. Кагляк, О.О. Юхно та ін.

Незважаючи на значний інтерес науковців до практичних аспектів забезпечення прав та свобод дитини, на сьогодні невирішеною залишається ціла низка питань правової проблематики в означеній сфері, зокрема щодо забезпечення єдиного підходу до допиту дітей незалежно від їх статусу у кримінальних (потерпілий, свідок, підозрюваний, обвинувачений) провадженнях з використанням методики «зелена кімната».

Метою статті є аналіз чинного кримінального процесуального законодавства в частині допиту постраждалих дітей. *Завданням* є дослідження форм роботи з дітьми, що можуть застосовуватися органами поліції для проведення допиту у кримінальних провадженнях в умовах, що мінімізують та не допустять повторної травматизації психіки дітей усіх вікових категорій та психологічних особливостей.

Наукова новизна дослідження полягає в рекомендаціях щодо кримінальних процесуальних дій стосовно дітей, зокрема щодо забезпечення єдиного підходу до допиту дітей, що потерпіли від насильства.

Виклад основного матеріалу

Сучасний стан проблеми сексуального насильства над дитиною найкраще демонструють наявні статистичні дані міжнародного та національного рівнів. Так, за даними ЮНІСЕФ, кожна п'ята дитина в Європі стає жертвою сексуального насильства і 80% випадків – це знайомі, рідні, близькі дитини [1]. За статистичними даними, наданими фахівцями підрозділів ювенальної превенції органів національної поліції, упродовж 2020 року стосовно дітей учинено 2899 кримінальних правопорушень, від яких потерпіло 3 148 дітей, у тому числі 969 – від тяжких та особливо тяжких. Від злочинів проти статевої свободи та недоторканності потерпіло 357 дітей. Від кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, потерпіло 102 дитини.

Водночас, за результатами дослідження, проведеного фахівцями офісу Президента України спільно з Міжнародним союзом

електрозв'язку, де було опитано понад 5 тис. дітей до 18 років і близько 5,5 тис. батьків, з'ясувалося, що кожна 5-та дитина в Україні потерпає від сексуального насильства. Тобто злочини проти статевої свободи та недоторканності дітей відрізняються високим рівнем латентності: лише про 10 % злочинів стає відомо поліції, ще менше потрапляє до суду [2, с. 164].

Як зазначає Уповноважений Президента України з прав дитини М.М. Кулеба, у більшості випадків сексуального насильства зацікавлені особи не повідомляють до правоохоронних органів через страх слідчої, судової тяганини. У випадку відкриття кримінального провадження дитина має дати свідчення щонайменше тричі! На практиці був випадок, коли дитину опитували понад 100 разів. Це призводить до повторної травматизації дитини, яка пережила насильство. Також часто дитині доводиться давати показання в залі суду в присутності кривдника [2, с.22]. Крім того, під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, у яких малолітня або неповнолітня особа є жертвою сексуального насильства, проводять значну кількість експертиз, допитів, що вкрай негативно позначається на психіці дитини [2, с.16].

Вищезазначене вказує на те, що сучасна система не спроможна належним чином захистити дитину. Саме тому надзвичайно актуальним та одним із провідних напрямів державної політики постає питання реформ у галузі безпеки та захисту прав дітей, забезпечення їх найкращих інтересів, впровадження інноваційних методик превентивної роботи.

Створення та функціонування приміщень, «дружніх» до дитини для забезпечення допиту постраждалих від сексуального насильства, жорстокого поводження та всіх видів насильства стосовно дітей, з використанням методики «зелена кімната» – важливий крок у проведенні реформ.

Керівні принципи ООН з питань правосуддя у справах, пов'язаних із участю дітей – жертв та свідків злочинів (22.07.2005), регламентують застосування процедур, що є дружніми до дітей, у тому числі шляхом забезпечення наявності кімнат для проведення опитувань, призначених спеціально до

дітей, створення в тій же місцевості міждисциплінарних служб для дітей –жертв, пристосування судових приміщень до інтересів дітей свідків, встановлення перерв у процесі дачі дитиною показань, встановлення строків слухань у такий час дня, який відповідає віку та ступеню зрілості дитини, а також створення належної системи повідомлень, що полегшують процес дачі дитиною показань[3].

Під час допиту малолітньої або неповнолітньої особи застосовуються загальні правила, встановлені ст. 224 КПК, і одночасно правила, що встановлені вимогами ст. 226 ст. 227 Кримінального процесуального кодексу від 13.04.2012року, де закріплена обов'язкова участь педагога або психолога на всіх етапах судочинства за участі дитини [4]. Як справедливо визначають І.П.Осипенко, О.О. Калітник, допит неповнолітніх вважається одним із найскладніших видів допиту, адже саме він охоплює собою процесуальний, тактичний, організаційний, психологічний, педагогічний та етичний аспекти [5,с.440].

Офіційний допит дитини, яка стала жертвою сексуального насильства, проводиться майже завжди. Принаймні, не можна навести ні одного випадку, коли було б відкрито кримінальне провадження і зібрано докази без допиту дитини. Допитів може проводитись декілька, та найчастіше їх два. Хоча їх може бути й значно більше, наприклад, у справах, де багато епізодів, таких як зйомки дитини в порнографії, коли обставини кожного сюжету з'ясовують на окремому допиті [6, с.22].

Мінімізувати кількість опитувань дитини можливо, якщо використовувати відео- та аудіо фіксацію, з метою подальшого використання таких записів як під час досудового слідства, так і в суді, що надасть можливість уникнути повторних допитів дитини та постійного повернення дитини до негативних подій, що трапились у її житті.

До речі, на сьогодні законодавство України ст. 232 Кримінального процесуального кодексу України передбачає таку відео- та аудіофіксацію слідчих дій, у тому числі допиту дитини – свідка та/або жертви злочину. Але така відео- або звукофікація не є обов'язковою нормою. Таким чином, в аспекті фіксації допиту дітей, українське законодавство потребує свого вдосконалення. Це

значно наблизить законодавство України до міжнародних стандартів щодо захисту прав дітей – жертв та/або свідків злочинів, де ця норма є обов'язковою [7, с.14].

Крім фіксації допиту дітей та їх кількості, не менш важливим фактором є місце, де проводиться допит дітей – жертв та/або свідків злочинів. Як показує практика, у більшості випадків допит дитини нічим не відрізняється від усіх інших. Найчастіше місцем допитів є кабінет слідчого [8, с.389]. З цього приводу, зазначає Т.І.Мальована, вибір місця допиту відіграє досить важливу роль, проведення допиту у кабінеті слідчого може мати негативні наслідки як для дитини, так і для справи у цілому. Дитина може замкнутись, не надати повних свідчень, які є важливими для встановлення істини у справі, а найголовніше – може отримати додаткову психологічну травму, що завдасть шкоди її фізичному та психологічному здоров'ю [9, с.178].

Враховуючи вищезазначене, допит дітей слідчими повинен проводитись у максимально комфортних та безпечних умовах, які сприятимуть формуванню довірливого спілкування, наданню дитиною максимально інформативних свідчень та не завдадуть їй додаткової психологічної травматизації, що відповідає міжнародним нормам та стандартам, які на себе взяла Україна, ратифікувавши Верховною Радою України 27 серпня 2012 року положення Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція, 2007 р., CETS № 201), де в п. b) ст. 35 окреслено вимоги до допиту дитини – свідка чи жертви злочинних посягань, зокрема, визначено, що допит дитини повинен проводитись в спеціально облаштованому для цього приміщенні [11].

Таким місцем є спеціально обладнана кімната, що має власну назву – «Зелена кімната» і яка для України не є новелою (уперше цей термін з'явився в офіційних документах у 2008 р.) [7].

В Україні перше таке приміщення було створено на базі Харківського національного університету внутрішніх справ (ХНУВС) за підтримкою громадської правозахисної організації Ла-Страда. У 2006 році на кафедрі соціології та психології ХНУВС, з метою по-

силення практичної складової в освітньому процесі було створено навчально-тренувальний полігон «зелену кімнату», який функціонує і нині. Цей полігон використовується для відпрацювання курсантами та слухачами тактики окремих вербальних слідчих (розшукових) дій з дітьми, які постраждали внаслідок кримінальних правопорушень чи стали свідками злочинів [10, с.60].

Зауважимо, що на сьогодні в Україні функціонує 34 кімнати дружніх до дитини, з яких 25 створені у підрозділах поліції, 4 на базі ВНЗ системи МВС, 3 на базі соціальних служб та 2 на базі неурядових організацій. Із зазначеної кількості лише 25 відповідають критеріям, дружнім до дітей, 6 кімнат мають лише засоби відеофіксації, 3 кімнати обладнані лише меблями. У 2020 році в цих приміщеннях проведено більше 300 заходів, з яких 173 допити дітей, які постраждали або стали свідками кримінальних правопорушень.

Важливим кроком в Україні в напрямку належної правової процедури щодо захисту прав дітей – жертв, які постраждали від насильства, або стали свідками кримінальних правопорушень, пов'язаних із насильством, стало успішне впровадження в рамках пілотного проекту у м. Вінниця модель центру Барнахус – це міждисциплінарний спеціалізований заклад, що створюється для проведення процесуальних дій з урахуванням відповідних положень Кримінального процесуального кодексу України в дружньому до дитини середовищі та в умовах, які мінімізують наслідки її травматизації [12]. Але разом з тим, слід зазначити, що одного центру недостатньо для протидії цьому негативному явищу, та захисту прав потерпілих дітей. Тому вважається вкрай необхідним впровадження передового досвіду щодо допиту постраждалих дітей від насильства у всіх регіонах України із залученням до роботи у цих центрах провідних фахівців.

Висновки

Здійснюючи комплексний аналіз КПК України, ми стикаємося з тією обставиною, що у нормативно-правовому акті чітко не передбачено місце проведення допиту постраждалої дитини від насильства. Звертаючись до ст. 35 Конвенції Ради Європи про

захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція 2007 року, CETS № 201), яка ратифікована Верховною Радою України 27 серпня 2012 року [11], ми знаходимо в ній твердження про необхідність допиту постраждалих дітей у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні. Таким чином, ми можемо простежити недоліки чинного кримінального процесуального законодавства, у частині допиту постраждалих дітей, що потребують усунення і внесення відповідних змін до чинного законодавства. З огляду на означене, пропонуємо статтю 226 Особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи, доповнити частиною «проведення допиту дитини, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні», що відповідає встановленим міжнародним та європейським стандартам роботи, та надасть можливість провести допит дитини одноразово, за участю всіх спеціалістів, використовуючи відео - та аудіо фіксацію, що позбавить повторної травматизації дитини, яка пережила насильство.

Література

1. У 80% випадків діти зазнають сексуального насильства від знайомих людей – Кулеба / УКРІНФОРМ <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3138562-u-80-vipadkiv-ditizaznaut-seksualnogo-nasilstva-vid-znajomih-ludej-kuleba.html> (дата звернення 15.07.2021)
2. Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення [Текст] : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19 черв. 2020 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський, В. В. Корольчук]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. – 413 с.
3. Керівні принципи, що стосуються правосуддя з питань, пов'язаних з участю дітей-жертв та свідків злочинів від 22.07.2005 https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_e54 (дата звернення 15.07.2021)
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон від 13.04.2012 № 461-VI // Відом. Верховної Ради України. № 9–1.

5. Осипенко І.П, Калітнік О.О Допит неповнолітньої особи у кримінальному провадженні та його особливості. Юридичний-науковий електронний журнал № 8/2020-С. 439-441

6. Є. Сльозка Дослідження передумов запровадження нової практики допиту/опитування дитини, яка постраждала від сексуального насильства Жіночий консорціум України за підтримки VICE (Міжнародного католицького бюро дитини) та OAK Foundation. 2015 с. 52

7. Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство: Метод. посіб. / Автори-упоряд.: Д. Пурас, О. Калашник, О. Кочеміровська; Т. Цюман; за заг. ред. Т. Цюман. К.: ФОП Клименко, 2015. – 114 с.

8. О. В. Нечеснюк Особливості проведення допитів неповнолітніх, які стали жертвами сексуального насильства Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 19 червня 2020 року) с.399-392 <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/17290> (дата звернення 15.07.2021)

9. Т.І. Мальована Місце проведення допиту дитини, яка потерпіла від злочину у кримінальному провадженні Вісник кримінального судочинства № 3/2015 с. 178- 184

10. Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994-2019 рр.) :зб. тез доп. на міжнар.наук-практ.конф.до 25 річчя створення ун-ту Харків, 22 листоп. 2019р./ МВС України, Харків. Нац.ун-т внутр.справ. – Харків, 2019. – 544с.

11. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція, 2007 р., CETS № 201), яка була ратифікована Верховною Радою України 20.06. 2012 і набула чинності з 1 грудня 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927 (дата звернення 17.07.2021)

12. Вінниччина стала першим регіоном в Україні, де впровадили модель Барнахус для дітей, постраждалих від насильства <http://www.vin.gov.ua/news/ostanni-novyny/37422-vinnychchyna-stala-pershym-rehionom-v-ukraini-de-vprovadyly-model-barnakhus-dlia-ditei-postrazhdalykh-vid-nasylystva> (дата звернення 15.07.2021)

Malynovska Tatyana, Candidate of Juris prudence, Associate Professor, Leading Researcher, Research Laboratory for Combating Crime, Kharkov National University of Internal Affairs

«GREEN ROOM» AS AN EFFECTIVE FORM OF WORK WITH CHILDREN WHO HAVE BEEN SUFFERED FROM SEXUAL ABUSE

Ensuring the best interests of a child as a priority principle for the formation and implementation of child-friendly justice is regulated both by international standards and legislation and regulatory legal acts of Ukraine.

Ukraine as a member of the Council of Europe has committed to implement standards for the protection of children who are victims of violence or witnesses to crimes. The issue of reforms in the field of safety and protection of children's rights, ensuring their best interests, introduction of innovative methods of preventive work is especially relevant and one of the leading areas of state policy. However, it should be noted that the legislative process does not meet public expectations in regard to a balanced and systematic reform of Ukrainian legislation. In order to bring the work of police officers to international standards in the field of juvenile justice and to improve the system of pre-trial investigation in cases involving children, there is a need to ensure the unified approach to the interrogation of children by using the "green room".

The purpose of the article is to analyze the current criminal procedural legislation in terms of interrogation of children who are victims; to emphasize the attention on the scale of cases of sexual abuse and other aggressive behavior against children and the need to improve procedural gaps in the current legislation.

Key words: *sexual abuse, a child, a victim, a witness, protection, green room.*